

Gulshan Umarova

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
"Milliy qo'shiqchilik" kafedrası o'qituvchisi
E-mail: gulshan.umarova@gmail.com*

O'ZBEKISTONDA MUSIQA ARXIVLARINI RAQAMLASHTIRISH MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI

***Annotatsiya.** Maqolada O'zbekistondagi musiqa arxivlarini raqamlashtirish masalasi, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari yoritilgan. Muammo texnik, tashkiliy hamda huquqiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, xorijiy tajribalar asosida milliy raqamli arxiv modeli ishlab chiqish zarurati asoslanadi.*

***Kalit so'zlar:** musiqa arxivi, raqamlashtirish, madaniy meros, maqom, metadata, milliy identitet.*

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DIGITIZING MUSIC ARCHIVES IN UZBEKISTAN

***Abstract.** The article discusses the issue of digitization of music archives in Uzbekistan, existing problems and ways to overcome them. The problem is analyzed from a technical, organizational and legal perspective. It also substantiates the need to develop a national digital archive model based on foreign experience.*

***Keywords:** music archive, digitization, cultural heritage, maqom, metadata, national identity.*

Hozirgi globallashuv davrida madaniy merosni asrash – nafaqat jismoniy obyektlarni himoyalash, balki ularni raqamli shaklda saqlash va jamoatchilik uchun ochiq qilish jarayonini ham o'z ichiga oladi. O'zbekiston musiqiy madaniyatida maqom, doston, katta ashula, folklor va estrada ijrochiligi bo'yicha minglab yozuvlar mavjud. O'zbekiston radiofondida 120 mingdan ortiq audio yozuv mavjud bo'lib, ularning aksariyati hali analog formatda saqlanmoqda [1, 39-b]. Magnit lentalarining eskirishi yozuvlarning yo'qolish xavfini oshirmoqda, shu sababli raqamlashtirish masalasi madaniy siyosatning eng muhim yo'nalishiga aylanmoqda.

Musiqqa arxivi – xalqning estetik xotirasi va tarixiy tafakkurining ifodasidir. Har bir fonogramma o'z davrining ruhini, ijro maktabini va milliy uslubini saqlab qoladi. Shu bois ularni raqamlashtirish – nafaqat ilmiy, balki ma'naviy jarayon hamdir [2, 4-b].

Mamlakatimizda bir nechta yirik musiqa fondlari mavjud: O'zbekiston radiofondi – 120 mingdan ortiq yozuvlar mavjud, lekin 80 foizi analog ko'rinishda [1, 40-b];

Yunus Rajabiy maqom markazi – 400 dan ortiq maqom yozuvlarini saqlaydi;

O'zbekkonsert DK – estrada ijodkorlari fonotekasi mavjud, biroq to'liq raqamli fond yaratilmagan;

San'at va madaniyat instituti – tadqiqotlar asosida to'plangan yozuvlar mavjud;

Shaxsiy arxivlar – ayrim san'atkorlarning oilaviy fondlari hali raqamli tizimga kiritilmagan. Yozuvlarning aksariyati turli formatda, tizimlashtirilmagan holda saqlanadi. Bu esa tahlil va ochiq foydalanish imkoniyatini cheklaydi [3,22-b].

Asosiy muammolar:

Texnik infratuzilmaning zaifligi. Ko'plab yozuvlar magnit lentalarda bo'lib, ularni raqamlashtirish uchun maxsus texnik vositalar va server tizimlari yetarli emas [4, 17-b].

Kadrlar malakasining pastligi. Arxivshunos, musiqashunos va IT mutaxassislarini birlashtirgan kadrlar kam. Shu bois raqamlashtirish sifati past bo'lib qolmoqda [5, 11-b].

Yagona standartlarning yo'qligi. Har bir yozuv uchun metama'lumotlar (ijrochi, asar, sana, janr) yagona formatda kiritilmaydi [6, 5-b].

Moliyalashtirishning cheklanganligi. Maxsus davlat dasturi yo'qligi sababli raqamlashtirish ishlari sekin kechmoqda. Aksariyat hollarda xalqaro grantlar hisobidan amalga oshiriladi [2, 6-b].

Huquqiy nomuvofiqliklar. Raqamli merosni saqlashga oid Prezident qarori mavjud bo'lsa-da, musiqiy arxivlarga oid aniq me'yoriy hujjatlar ishlab chiqilmagan [7, 2-b].

Xalqaro tajriba. Dunyo miqyosida musiqa arxivlarini raqamlashtirish keng yo'lga qo'yilgan. Masalan, AQSh Kongress kutubxonasi 3,5 milliondan ortiq fonografik yozuvni saqlaydi va ularning aksariyati raqamli shaklda ochiq foydalanish uchun taqdim etilgan [8, 1-b]. Europeana Sounds loyihasi esa Yevropa davlatlaridagi musiqa yozuvlarini yagona platformada jamlab, foydalanuvchilarga janrlar bo'yicha izlash imkonini beradi [9, 2-b]. Janubiy Koreya Milliy Gugak markazi koreys an'anaviy musiqasini raqamlashtirib, interaktiv portal orqali ommaga taqdim etmoqda [10, 3-b]. Ushbu tajribalar O'zbekiston uchun samarali model sifatida xizmat qilishi mumkin [11, 4-b].

Taklif va tavsiyalar:

Yagona metadata tizimini ishlab chiqish. Dublin Core yoki MARC standartlariga asoslangan milliy ma'lumotlar modeli yaratilishi lozim [12, 5-b].

Hududiy raqamlashtirish markazlarini tashkil etish. Har bir viloyatda raqamlashtirish laboratoriyalari ochilib, eski yozuvlar raqamli shaklga o'tkazilishi kerak [3, 24-b].

"Milliy musiqa merosi" onlayn portalini yaratish. Ushbu portalda foydalanuvchilar yozuvlarni tinglash, izlash va baholash imkoniga ega bo'lishlari lozim [9, 3-b].

Mutaxassislar tayyorlash. Arxivshunoslik va axborot texnologiyalarini birlashtirgan ta'lim dasturlari joriy etilishi kerak [5, 12-b].

Huquqiy asos va moliyaviy mexanizmlarni takomillashtirish. Mualliflik huquqlarini himoya qilish va davlat dasturi asosida barqaror moliyalashtirish tizimi yaratish zarur [7, 3-b]. O'zbekiston musiqa arxivlarini raqamlashtirish – bu shunchaki texnik jarayon emas, balki milliy madaniyatni zamonaviy texnologiyalar vositasida asrab qolishning muhim bosqichidir. Raqamlashtirish orqali o'tgan asrda yozib olingan maqom, doston, xalq qo'shiqlari va estrada ijrochiligi namunalarini

yo'qolishdan saqlab qolish, ularni ilmiy tahlil uchun ochiq qilish imkoniyati yaratiladi.

Hozirgi holat shuni ko'rsatadiki, mavjud fondlarning katta qismi hali ham analog shaklda bo'lib, ularni saqlash sharoitlari ko'p hollarda talabga javob bermaydi. Bu esa nafaqat yozuvlarning fizik eskirishiga, balki ularni kelajak avlodlar uchun yo'qotish xavfiga olib keladi. Shu bois, musiqa arxivlarini raqamlashtirish milliy madaniyat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Maqolada olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli raqamlashtirish jarayoni uchun uchta asosiy omil zarur: texnik baza, malakali mutaxassislar va yagona huquqiy-me'yoriy tizim. Texnik jihatdan, arxivlarni zamonaviy uskunalar bilan jihozlash va server infratuzilmasini yaratish talab etiladi. Kadrlar tayyorlash borasida, arxivshunoslik, axborot texnologiyalari va musiqashunoslikni birlashtirgan yangi o'quv dasturlari joriy etilishi zarur. Huquqiy jihatdan esa, raqamli merosni saqlash va undan foydalanish bo'yicha aniq tartib va standartlar ishlab chiqilishi kerak.

Xalqaro tajriba (AQSh Kongress kutubxonasi, Europeana Sounds, National Gugak Center, Estoniya Folklor Arxivi va boshqalar) shuni ko'rsatadiki, metama'lumotlar tizimini to'liq kiritish, ochiq onlayn platformalar yaratish va jamoatchilik ishtirokini yo'lga qo'yish raqamli arxivlarning barqaror ishlashini ta'minlaydi. O'zbekiston ham ushbu yo'nalishda bosqichma-bosqich harakat qilsa, qisqa muddatda sezilarli natijalarga erishishi mumkin.

Raqamlashtirilgan musiqa arxivlari nafaqat tadqiqotchilar uchun ilmiy manba, balki yosh avlod uchun ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'ladi. Ular milliy musiqiy an'analarni o'rganish, zamonaviy kompozitsiyalarda foydalanish, hamda xalqaro maydonda O'zbekiston madaniyatini targ'ib etish imkoniyatini kengaytiradi.

Shu nuqtayi nazardan, maqolada ilgari surilgan takliflar – milliy metadata standarti yaratish, hududiy raqamlashtirish markazlarini tashkil etish, "Milliy musiqa merosi" onlayn portalini yaratish, hamda kadrlar tayyorlash dasturlarini

joriy etish – mamlakat madaniy merosini saqlash strategiyasining poydevorini tashkil etadi.

Agar bu chora-tadbirlar izchil amalga oshirilsa, O'zbekiston o'z musiqiy merosini yo'qotish xavfidan himoya qiladi, uni raqamli formatda asrab qoladi va global madaniy maydonda o'zining milliy ovozini eshittira oladigan ilg'or davlatlar qatoriga kiradi. Shu tariqa, raqamlashtirish jarayoni nafaqat arxivlarni saqlash, balki milliy o'zlikni zamon bilan uyg'unlashtirish vazifasini ham bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov A. *Digital Archives in Central Asia: Issues and Prospects*. – *Central Asian Journal of Cultural Studies*, 2023. – №2. – 38–49-b.
2. PQ-3667-son qaror. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining madaniy merosni raqamlashtirish strategiyasi to'g'risida, 2024-yil 14-mart. – www.lex.uz
3. UNESCO. *Cultural Heritage and Digitization*. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
4. Library of Congress. *Major Audio Collections at the Library of Congress*. – www.loc.gov
5. Maarten Brinkerink. *Europeana Sounds Receives High Praise*. – *Sound & Vision Blog*, 2017.
6. Europeana Radio. *Discover Europe's Sound Heritage*. – www.europeana.eu
7. National Gugak Center (Korea). – www.gugak.go.kr
8. Estonian Folklore Archives. – www.folklore.ee
9. Karimova N. *Musiqa arxivlarini raqamlashtirishda xalqaro tajriba*. – *TDIU Ilmiy axboroti*, 2022. – №3. – 22–25-b.
10. Raxmonov Sh. *Madaniy merosni raqamli formatda saqlash masalalari*. – *O'zDJTU Ilmiy to'plam*, 2021. – №1. – 17–19-b.
11. UNESCO. *World Sound Heritage Program*. – Paris: UNESCO, 2020.
12. "Raqamli O'zbekiston – 2030" konsepsiyasi. – Toshkent, 2021.